

ЧИТАЛЬНЯ НОВОСАДСКИХ РУСИНОХ (1931–1944)

Тота робота ше заніма зоз снованьом, діялносцу и статусом Читальні новосадских Русиных, організації хтора исновала од 1931. року и хтора под час Другей шветовой войны пробовала предлужиц свою культурно-просвитну діялносц.

Ключни слова: Читальня новосадских Русиных, КПСЮР/КНСЮР, Руснаци, Нови Сад, Друга шветова война.

Период медзи двома шветовима войнами ма окремну значносц за заедніцу бачванско-сримских Руснацох, медзи иншим и прето же теди розпочал їх організовани и обдумани культурно-просвитни живот. У тим чаще основани перши організації хтори дзбали о культурним живоце рускей заедніци на тих просторох. Так, после Руского народного просвитного дружтва (РНПД) основаного 1919. и йому блізкого Союзу руских школярох основаного 1927. року, отримана сновательна скупштина Читальні новосадских Русиных дня 6. децембра 1931. року.

По доступних податкох, слово о першей националней організації бачванско-сримских Руснацох локального характеру. Статут Читальні,¹ хтори нам доступни у форми прекладу зоз сербского на мадярски язык, а настал як пробоване руководства Читальні предлужиц ей діялносц и у периодзе мадярскей окупациі од 1941. по 1944. рок, не гутори вельо о діялносци и идеологийней ориентациі Читальні. Як цель здруження представене зазбероване новосадских Русиных по культурней основи. Як активносци за витворйоване цилю наведzene сноване библиотеки и хора, концерти, організоване образовних преподаваньох и аматерских представох. Спрам членох 7. и 8. Статута, хтори медзи иншим бешедую и о политичней независносци Читальні, член того здруження може буц кажди Русин без огляду на свою вирску лебо политичну ориентацию. Окрем того, важне указац и на остатню одредбу статута хтора гутори о маєтку Читальні у

* sabadossasa@ymail.com

¹ Историйни архив городу Нового Саду, Ф. 259, Городске поглаварство Шлебодного кральовского города Нового Саду, 42466/1941.

случаю гашеня. Ту наведзене же у случаю преставања работи здружєня, його маєток припада худобним дзецом новосадских Русинох. Одобрєне з боку Кральовскей банскей управи Дунайскей бановини статут достал 5. марца 1932. року. Подписніки того статута були др Милутин Губаш, Петро Поповицки и Петро Сендерак.² Тоти особи участвовали и у формованю и работи Културно-просвитного союзу югославянских Русинох (КПСЮР), хтори основани 3. септембра 1933. року у Старим Вербаше. У кратким звиту, началнік Кулского срезу зазначел же схадки присуствовали коло 150 нащивителе, же тоту организацию хтору предводза лікар др Милутин Губаш и бувши општински новтаруш Лаци (Владислав) Поляк потримує лєм меншина Руснацох, по оцени началніка, од дзешец по петнац проценти руского жительство, и же плановане шедзиско новей организациї Коцур.³ Слово було о организациї прорусийскей и проправославней организациї директно процивставеней РНПД, у хторим доминовало грекокатолицке духовенство прихильне украинскей националней идеї. КПСЮР 4. юния 1935. року пременел мено и постал Културно-национални союз югославянских Русинох. У *Русским народним календаре Заря* за 1936. рок – виданю КНСЮР, Петро Д. Сендерак обявює текст под назву *Русини у Новим Садзе*, у хторим першенствено бешедує о діялносци Читальні новосадских Русинох. Сендерак гвари же Читальня секция КНСЮР, але и член Союзу културних дружтвох у Новим Садзе, хтори по Сендеракових словах зазберує понад 50 новосадски дружтва.⁴ У Архиве Войводини остала зачувана вимога Союзу културних дружтвох у Новим Садзе зоз 15. мая 1935. року з молбу же би Просвитне одделєне Кральовскей банскей управи Дунайскей бановини зоз свойого бюджету додзелело средства з розходах предвидзених за народне просвищованє тром здружєньом медзи хторима и Читальня новосадских Русинох. Одвит на тоту вимогу не зачувани.⁵ Зачувани, медзитим, одвит Просвитного одделєня на

² Исте.

³ Архив Войводини, Ф. 126 - КБУ Дунайскей бановини - II одделєне, 13245/1933, Звит началніка кулского срезу КБУ Дунайскей бановини о конститутивней скупштини Културно-просвитного союзу югославянских Русинох, 6. септембер 1933.

⁴ П.Д. Сендерак, *Русини у Новим Саду, Руски народни календарь Заря на преступни рок 1936*, Нови Сад, 1936, 54.

⁵ АВ, Ф. 126 – КБУ Дунайскей бановини – IV одделєне, 22970/1935, Молба Союзу културних дружтвох у Новим Садзе Просвитному одделєню КБУ Дунайскей бановини же би ше додзелело средства Музичному дружтву за музичну школу “Баїч”, Матици Росийскей и Читальні новосадских Русинох, 16. май 1935.

одну другу молбу Читальні за финансовойну помощь. Так 16. юния 1937. року Читальні одобрена финансовойна помощь у суми од 3000 динари. Зачувана и Главна одлука Городского поглаварства Нови Сад зоз 31. марца 1941. року о виплацованю субвенції 44 здруженьом, медзи хторима и Читальня новосадских Русиных хторей додзелени 2000 динари.⁶

Початок Другей шветовой войны на территории Югославии 6. априла 1941. року привел до розпаду южнославянской держави. Територия Бачкей у хторей у тей хвильки жила векшина югославянских Руснацох нашла ше у мадырской окупационной зони, а Руснаци у Сриме постали часц жительствова новоформованей колаборационистской Независней Держави Горватской. Пре нови обставини пришло до прерви активней культурно-просвитней діялносци яка по 1941. исновала на тих просторох. Як гутори текст председателя РНПД Дюри Биндаса, обявени у *Великим сельско-господарским календаре* за 1942. рок, спомнуте дружтво престало исновац пре воени обставини и пробовало ше присединіц перше гу *Подкарпатскому обществу наук*, а потим гу *Организации католицкей младежи*.⁷ Податки о судьби КНСЮР не пренайдзени.

З другого боку, пренайдзени два предмети з Уряду городоначалніка Шлебодного кральовского городу Нового Саду, вязани за пробоване доставаня дошлебодзеня за роботу Читальні новосадских Русиных. Перше пробоване представлял допис руководства Читальні городскому председателству города, хтори подписали председатель Петро Поповицки и секретар Евгений Кочиш, обидвоме активни предвойново члени КНСЮР.⁸ Сам допис представя источашне и молбу за одобрене вимененого статута (вименки ше одноша насампредз на ускладзоване зоз законодавством мадырской держави) и молбу за суспендоване активносци Читальні покля би ше чежки животни обставини не пременели по законченю войны. Допис гутори о тим же Читальня ані пред войну не мала окреме вельку активносц и же остатня скупштина отримана 1936. року.⁹ Вименки статута не прилапени з боку городоначалніка хтори, по допису зоз 27. децембра

⁶ АВ, Ф. 126-IV, 23379/1937, Ришене Просвитного оддзеленя КБУ Дунайской бановини о додзельованю и виплацованю помощи Читальні новосадских Русиных, 16. юний 1937.

⁷ Дю. Биндас, *Слово председателя РНПД-а бачваньско-сримским русином*, Великий сельско-господарский календарь Подкарпатского общества наук на рокь 1942, Унгварь, 1942, 223-226.

⁸ Историйни архив Городу Нового Саду, Ф. 259, Городске поглаварство Шлебодного кральовского городу Нового Саду, 42466/1941.

⁹ Исте.

1941. року, зауважел же приява послата полиції, а не йому, хтори длужни дополнети статут прешлїдзиц кральовскому министрови нукашнїх дїлох,¹⁰ и врацени су на дальши вименки хтори мали буц закончени по 31. марец 1942. року. Приложени преклад статута (правилох) Читальнї зоз сербского на мадярски язык и його у прекладзе на руски язык ту и приложиме.¹¹

*ПРАВИЛА ЗДРУЖЕНЯ
Читальнї новосадских Русинох*

I

Назва, пецац и место

Член 1.

„Читальня новосадских Русинох“

Член 2.

Пецац Читальнї кружней форми и попри назви здруженя назначени рок снованя.

Член 3.

Шедзиско Читалнї Нови Сад..

Член 4.

Иснованє здруженя часово неограничене.

II

Цилї и средства

Член 5.

Циль здруженя зазберованє новосадских Русинох и то по културней основи.

Потребни средства за витворйованє цилю:

а) снованє библиотеки

б) снованє хора, концерти, организоване образовних преподаваньох и аматерских представох.

¹⁰ Исте.

¹¹ Исте.

Член 6.

Здруженє ше не може злучовац з нїяким подобним здруженьом на основи окремих правилох.

*III**Члени**Член 7. и 8.*

Понеже здруженє политично независне ей член може буц кажди Русин без огляду на своєю вирске лебо политичне прешвеченє.

Члени можу буц:

- а) порядни*
- б) снователє*
- в) почесни и*
- г) допольнююци.*

а) Порядни член може буц кажди Русин-мадярски державян без огляду на пол.

б) Член-снователь може буц кажда физична лебо правна особа хтора здруженю уплаци 50 пенги.

в) Почесни член може буц лєм гевтот хтори за здруженє ма окреми заслуги.

г) Допольнююци член може буц кажди Русин по 18 роки старосци без огляду на пол и други мадярски державяне без огляду на виру, народносц и старосц.

*Улоги**Член 9.*

а) Уписнина 50 филери за порядних и допольнююцих членох.

б) Членарина: за порядних членох 50 филери, за допольнююцих по 18 роки 20 филери, а понад 18 роки як и за порядних членох,

Членарина ше уплацує напредок.

*Маєток**Член 10.*

Потребни материялни жридла здруженє обезпечує:

- а) зоз зазберованьом членарини*
- б) преїг добродзечних донацийох*
- в) з организацию преподаваньох, аматерских и других приредбох,*

Преставанє членства

Член 11.

а) У случаю виходзєня з намиру, после окончованя превжатих обовязкох и уплацованя членарини здружєню за 3 мешащи.

б) По основи одлуки управного одбору, у случаю же зоз своїм справованьом чкодзел угляду здружєня.

в) по основи одлуки управного одбору, пре пожнєнє з уплацованьом членарини за 3 мешащи.

Обовязки членох

Член 12.

а) же би присуствовал схадзком и зашеданьом здружєня, же би почитовал правила и обовязки здружєня хтори видава председатель здружєня лебо його заменїк, управни одбор лебо скупштина.

Член 13.

Почесни члени не вязани з нїякими обовязками.

Права членох

Член 14.

Порядни член ма право:

а) участвовац на преподаваньох, схадзкох, зашеданьох и других приредбох здружєня.

б) присуствовац на схадзкох управного одбору, давац предкладаня управному одбору и рочней скупштини и окончовац йому зверени обовязки. Предкладаня заш лєм треба поднесц управному одбору и то найменей 5 днї пред отримованьом рочней скупштини.

в) хасновац библиотеку.

Права сновательох и почесних членох: участвовац на схадзкох здружєня, схадзкох управного одбору з правом даваня совиту и на скупштинаох з правом гласаня.

Права дополнююцих членох: участвовац на схадзкох здружєня, приредбох здружєня и хасновац библиотеку.

Дополнююци члени не маю право гласу.

IV

*Руководство здруження
Управни органи:**Член 15.*

- а) скупштина*
- б) управни одбор*

*Скупштина**Член 16.*

Скупштина ше дзелі на:

- а) порядну и*
- б) позарядову скупштину.*

Порядна рочна скупштина ше сходзи раз до рока и то у другим мешацу. Позарядову скупштину зволує управни одбор лебо 75% членох. Порядна скупштина ше зволує з писану поволанку 10 дні пред ей отримованьом з предвидзеним дньовим шором. Одлуки порядней скупштини правомоцни у случаю же було присутне 50% членох.

Цеком вименки правилох здруження лебо приношеня одлуки о преставаню работи здруження потребне двотрецинске членство.

У случаю же ше члени на скупштини не зявля у потребним числє, вецка скупштина будзе одложена за 8 дні без огляду на число присутних членох и їх одлуки буду правомоцни.

*Ділокруг рочней скупштини**Член 17.*

Рочна скупштина вибера:

- а) шейсцох членох управного одбору, трох заменікох и трох членох надпатраюцого одбору*
- б) одлучує о звиту о работи управного одбору и дава свою согласносц*
- в) составя план работи*
- г) приноси одлуку о предкладаньох поднєшених з боку управного одбору*
- г) одлучує о вименках правилох и о преставаню работи здруження. Одлуки, окрем тих цо ше одноша на вименку правилох и преставанє работи здруження, правомоцни кед присутна половка членох, а за одлуку о вименках правилох и преставанє работи здруження потребни гласи двох трецинох присутних членох.*

*Состав управного одбору**Член 18.*

Управни одбор ше состої зоз:

- 1. председателя*
- 2. подпредседателя*
- 3. секретара*
- 4. касира*
- 5. заменїка касира*
- 6. библиотекара*
- 7. трох заменїкох*

*Состав надпатраюцого одбору**Член 19.*

Надпатраюци одбор ше состої зоз трочленей рахунководственей контроли.

Член 20.

Управни одбор вибера скупштина зоз шора порядних членох и то на еден рок. У случаю же дахто зоз членох управного одбору цеком рока виступи, його место ше пополнює з едним заменїком по одлуки управного одбору. Схадзка управного одбору ше зволує по потреби, але є раз до мешаца обовязна. Схадзку зволує председатель лебо його заменїк ведно зоз секретаром више у писаней форми.

*Ділокруг управного одбору**Член 21.*

*а) Управни одбор водзи здруженє и його маєток,
б) зволує скупшину,
в) на скупштини дава звит о діялносци,
г) подноси скупштини своєю предкладаня и предкладаня членох пре приношенє одлуки,
г) реализує одлуки скупштини и
д) прима членох и менує почесних членох. Одлука управного одбора правомоцна теди кед присутни председатель лебо його заменїк и 4 члени. Приношенє ше окончує з векшину гласох, але при истим чишле гласох одлучує председатель. Выбор поединих членох управного одбору ше окончує на скупштини з тайним, лебо на вимогу скупштини, з явним гласаньом. Исте ше одноши на выбор членох надпатраюцого одбору и выбор заменїкох. Вибрани тот хтори ма*

найвещей гласи. У случаю едного числа гласох вибор ше повторює двараз и кед же резултат останє исти, одлучує коцка.

Длужносци поєдиних членох управного одбору слідујоци:

Член 22.

а) Предсидатель представя здруженє пред органами и трецима особами, зволує скупштину, предшедує на схадзкох и зашеданьох, подписує зоз секретаром шицки сообщеня одбору и ведно з касиром шицки звити каси.

б) Подпредсидатель заменує предсидателя у шицких його діялносцох под час його одсуства.

в) Секретар окончує шицки писани роботи здруженя, водзи записнік на схадзки управного одбору и скупштине, подписує и составя рочни звит о діялносци здруженя.

г) Касир окончує шицки касирски діялносци здруженя, пребера улоги, окончує виплацованя и склада звит каси о мастним стану здруженя.

д) Заменік касира заменує касира у шицких його діялносцох.

е) Библиотекар водзи библиотеку, позжичує кніжки и евидентує новини.

є) Троме заменіки у резерви у случаю же ше упражні место даєдного зоз членох управного одбору.

Член 23.

Надпатраюци одбор ма право и длужносц надпатрац діялносц и мастни стан здруженя найменей двараз до рока, дава звити скупштине и предкалада розришенє управного одбору. У случаю препущеньох у діялносци управного одбору, надпатраюци одбор ма право зволац позарядову скупштину.

Преставанє роботи здруженя

Член 24.

а) На основи одлуки скупштине и

б) на основи одлуки власци.

Скупштина, хтора одлучує о преставаню роботи здруженя, у обидвох случаях вибера одбор за преставанє роботи. З преставаньом роботи здруженя його масток преходзи на худобни дзеци новосадских Русинох.

Тоти правила на сновательней скупштине после читаня едногласно прилапени.

Нови Сад, дня 6. XII 1931.

др Губаши Милутин в.р.

*Поповицки Петер в.р.
Сендерак Михаль в.р,*

*Кральовска банска управа Дунайскей Бановини
II число: 17977
5. марца 1932. року
Нови Сад*

*На основи члена 4. Закона о здруженьохм сходах и схадзкох од
18. септембра 1931. року и на основи овласценьох министра нукашинїх
дїлох ч. Д.З. 8470 од 13. октобра 1926. р, тоти правила одобрени.*

*в.р. подпис нечитки
заменїк бана*

*За точносц прекладу
Нови Сад, 17. X 1941,
в.р. подпис Кочиши Єне
секретар*

*в.р. подпис Поповицки Петер
председатель*

Треба зазначити же уж у прекладзе оригінальних правилех направени интервенції по хторих ше не споминаю органи бувших югославянских, але нових мадярских власцох.

Други предмет Уряду городоначалніка гутори о дворочних пробованьох доставаня согласности на статут Читальні.¹² У предмету ше находзи и Записник зоз скупштини того здруження отриманей 1. марца 1942. року, дзе окрема вименкох статута вибране и нове руководство у хторим медзи иншима були потерашні председатель Петро Поповицки, тєраз у функції секретара и нови председатель, адвокат Михайло Рамач, активиста РНПД и дакедишні председатель Союзу руских школярох. Обидва спомнути організації були противставени позиційом потєдишнього членства Читальні. Члени управного одбору були зазначени у табеларним списку зложеним 5. марца 1942. року:¹³

	Мєно	Профєсия	Мєсто народзєня	Датум народзєня	Виросповиданє
1.	Рамач Михаль	адвокат	Дюрдьов	10. VI 1906.	грекокатолик
2.	Лїкар	урядник	Керестур	7. II	грекокатолик

¹² ИАГНС, Ф. 259, 42082/1944.

¹³ Исте.

	Корнел	катастру		1899.	
3.	Поповицки Петер	нечитке ¹⁴	Дюрдьов	1. VI 1901,	грекокатолик
4.	Обровски Янош	нечитке	Нови Сад	22. VI 1885,	грекокатолик
5.	Сендерак Петер	щетка	Дюрдьов	4. III 1896.	грековосточни
6.	Береш Йожеф	тишлър	Нови Сад	15. III 1905.	грекокатолик
7.	Парошкаї Шандор	огньогашец	Нови Сад	24. I 1900.	грекокатолик
8.	Колесар Михаль	земледілец	Нови Сад	5. XI 1881.	грековосточни
9.	Кочиш Михаль	земледілец	Дюрдьов	28. VIII 1889.	грекокатолик
10.	Сивч Янош	ципелар	Господінци	21. I 1890.	грекокатолик
11.	Винаи Деметер Хромиш Петер	вожач трамваю карчмар	Дюрдьов Нови Сад	14. IX 1901. 8. VIII 1894.	грекокатолик грекокатолик
12.	Чизмар Єне	вожач трамваю	Дюрдьов	3. IX 1905.	грекокатолик
13.	Брундза Денеш	наднічар	Коцур	14. X 1905.	грекокатолик

Зачувана и заувага Новосадскей капетанії Мадярскей кральовскей полиції зоз 28. марца на члена Надпатраюцого одбору Петра Хромиша, хтори як член четніцкогo руху бул под надпатрунком полиції. На горе наведзеним списку мено и податки Петра Хромиша прекрижени и заменени з податкми о новому членови. По шицким судзаци, Статут и з новима вименками не бул прилапени. Зачувани вецей вимоги Читальні за дошлебодзене работи цеком 1943. и 1944. року, а остатні документ датовани з 14. юнийом 1944. року (у периодзе кед уж почала немецка окупация Мадярскей и кед менована дочасова влада Деме Стояя) у хторим городоначалнік ознова одбива Статут зоз обгрунтованьом же слово о преписаним статуту хтори бул уж одбити.¹⁵

Архивни документи и малочислени споминаня у обявених жридох по тераз представляю єдини шлїд о иснованю Читальні новосадских Русинок. Организация вязана за рух одупераня у рускей

¹⁴ Читке лем слово *tisztviselő*, цо малярски вираз за слово *уряднік*.

¹⁵ ИАГНС, Ф. 259, 42082/1944.

заєдніці доминантним идейом РНПД и ширеня идеї о єдинственим велькоруским народу православного виросповіданя, аж и зоз одредзену помоцу югославянскей держави не наишла на векшинску потримовку руского народу у южней Панонії. Числени пробованя предлужиц роботу Читальні под час окупації не були удатни. Мадярским власцом вшелїяк не одвитовало ані пасивне исноване організації блїзкей югославянским кральовским власцом. Тиж так, мотиви уключованя даєдних членох бувшого РНПД до руководства Читальні тиж не цалком ясни. Медзитим, можливе поставиц два гипотези: єдна вязана за юридичне искусство Михайла Рамача, хтори би могол ускладзиц нормативу читальні зоз мадярским законами, а друга би була идея о заєдніцким ділованю обидвох релевантних руских опцийох у чежким периодзе мадярскей окупації Нового Саду. История бачванско-сримских Руснацох у периодзе Другей шветовой войны вшелїяк недостаточно вигледана, окреме питаня культурно-просвитней діялносци, без огляду на єй тедишні огранїчени обсяг. Наздаваме ше же представена робота голем у малей мири допринеше одкриваню обставинох у хторих ше руски народ на тих просторох находзел у єдним з найчежших периодох у исторії чловечества.

Saša Sabadoš

NOVI SAD RUTHENIAN READING ROOM (1931–1944)

Summary

This paper concerns the foundation, activities and status of The Novi Sad Ruthenian Reading Room, an organisation that had existed since 1931. and which during World War II had tried to continue with its cultural and enlightenment work.

Key words: Novi Sad Ruthenian Reading Room, KPSJR/KNSJR, Ruthenians, Novi Sad,

ЖРИДЛА И ЛИТЕРАТУРА

Непубликовани жридли

Arhiv Vojvodini, F. 126 – Kraljovska banska uprava Dunajskeje banovini (1929–1941).

Istorijni archiv Horodu Novoho Sadu, F. 259 - Horodske pohlarstvo Šljebodnoho kraljovskoho horoda Novoho Sadu (1941–1944)

Senderak, P, Rusini u Novim Sadu, Ruski narodni kalendarь Zarja na prestupni rok 1936, Novi Sad, 1936, 54.

Bindas, Du, Slovo predsedatelja RNPД-a bačvanjsko-srimskim rusinom, Velikij seljsko-hospodarskij kalendarь Podkarpatskoho obščestva naukь na rokь 1942, Ungvarь, 1942, 223–226.